

JACEK LEOŃSKI

Z HISTORII SOCJOLOGII POLSKIEJ
— LEONA WINIARSKIEGO
KONCEPCJA ROZWOJU SPOŁECZNEGO

Twórczość naukowa Leona Winiarskiego *, polskiego socjologa XIX w., jest na ogół mało znana. Szczególnie dużo miejsca zajmuje jego działalność naukowa prowadzona na emigracji w Paryżu w drugiej połowie XIX stulecia. Wiązała się ona także z działalnością polityczną, choćby jako współorganizatora II Międzynarodówki w 1889 r. Poglądy naukowe powiązane ściśle z poglądami politycznymi znalazły odzwierciedlenie w niektórych jego pracach i wystąpieniach. Na szczególne znaczenie zasługuje tutaj praca wydana w 1889 r. *Stosunki społeczne w Anglii* rozpoczynająca emigracyjną serię wydawniczą Przegląd Europejski. Celem tej serii miało być zbliżenie problemów życia społecznego, politycznego, ekonomicznego i kulturalnego Europy czytelnikowi polskiemu znajdującemu się w kraju podzielonym przez państwa zaborcze. „Zamiarem naszym jest zgrupować polskie siły literackie znane nam ze swej sumiennosci i znajomości stosunków europejskich, by wraz z nimi dawać polskiemu czytelnikowi dokładny obraz stosunków współczesnych oraz nakreślić wytyczną życia europejskiego [...]. Chcemy stopniowo wyświetlić te dziejowe formy, które uwarunkowały stan dzisiejszy i nakreśliły drogę dalszej ewolucji” — pisał wydawca, S. Zaborowski, na obwolucie pierwszego zeszytu Przeglądu Europejskiego.

Celom tym miała właśnie służyć wspomniana praca Leona Winiarskiego (*Stosunki społeczne w Anglii*, Przegląd Europejski z. 1, Paryż 1889). Autor przedstawia w niej drogi rozwoju kapitalizmu angielskiego, organizację polityczną społeczeństwa angielskiego wreszcie sprawę ro-

* Leon Winiarska ur. 15 II 1865 r. w Warszawie, zm. 2 IV 1915 r. w Genewie. Socjolog i filozof. Po aresztowaniu, w 1885 r. opuszcza Polskę udając się do Paryża, Londynu i następnie do Lozanny, gdzie się doktoryzował. Od 1894 r. docent ekonomii politycznej, a od 1902 r. profesor finansów i statystyki na uniwersytecie w Genewie. Był jednym z najwybitniejszych przedstawicieli kierunku mechanistyazno-energietycznego w socjologii. Swoje poglądy przedstawiał głównie w czasopiśmie: *Revue Internationale de Sociologie*, *Revue Philosophie de la France et de l'Étranger* i *La Revue Socialiste*. Zob. też: *Filozofia w Polsce. Słownik pisarzy*, Wrocław 1971, s. 421-422; K. Kwaśniewski i L. Trzeciakowski (red.), *Polacy w historii i kulturze krajów Europy zachodniej. Słownik biograficzny*, Poznań 1981, s. 455; J. Szczepański, *Socjologia. Rozwój problematyki i metod*, Warszawa 1969, s. 227-229.

botniczą tego społeczeństwa. Celem przedstawionej poniżej analizy tej pracy jest ukazanie kategorii teoretycznych, jakich używał Winiarski oraz sposobu pojmowania przez niego procesu dziejowego. Wybór społeczeństwa angielskiego jako przedmiotu swej analizy tłumaczy Winiarski jego modelowym charakterem „Jest to kraj, w którym rozwój społeczny był najwspanialszym i w którym jest on najdalej posunięty. Nie jest więc on tylko modelem, na którym możemy najłatwiej odcyfrować wyższą fazę rozwoju, do której ludzkość się szykuje, ale służy on nadto jako drogowskaz, według którego historia innych krajów będzie się kształtować” (s. 2).

Jednym z podstawowych założeń L. Winiarskiego jest fakt, iż historia nie jest nigdy zbiorem przypadków. Każda sytuacja społeczna uwarunkowana jest określonymi działaniami w przeszłości, jak też sama wpływa na zdarzenia, które będą miały miejsce w przyszłości. „Poza obrębem czynników naturalnych i społecznych nie ma tu nic — ani „palców bożych” [...], ani nawet suflerów opatrności dla podpowiadania im roli. Istnieje więc fatum historyczne [...] w znaczeniu nieubłaganego wytworu przeszłości” (s. 1). Cały rozwój społeczny sprowadza się do zmian określonych form produkcji. Społeczeństwo ludzkie jest bowiem podzielone na grupy społeczne, stojące na różnych szczeblach ekonomicznego rozwoju, stosownie do panujących w nich form produkcji. Formy te znajdują się stale w walce, nie tylko w ramach jednego kraju, ale też w skali międzynarodowej. Motorem tej walki jest naturalna dążność do „wielkiego gospodarstwa” — jest to drugie istotne założenie przyjęte przez L. Winiarskiego. Droga rozwoju społecznego prowadzi zatem od najprostszych form gospodarowania do form złożonych — „wielkich gospodarstw” (zob. s. 3). Przy czym, należy dodać, nie wszystkie społeczeństwa muszą przejść przez wszystkie formy produkcji, tak jak było to w przypadku Anglii. „Nie twierdzimy wszakże, że będą one [formy produkcji — J. L.] na całym świecie podlegać takim samym transformacjom co w Anglii. Jeżeli bowiem Anglia musiała przejść przez wszystkie fazy rozwoju [...] to obecnie transformacja z niższej formy na wyższą, z przepuszczeniem pewnej formy, teoretycznie przynajmniej jest możliwa” (s. 3). Trzecim założeniem, jakie można wykryć podczas analizy opracowania Winiarskiego jest fakt, iż podział klasowy oraz organizacja polityczna społeczeństwa jest konsekwencją naturalnej dążności społeczeństwa do wielkich form gospodarowania.

I. DROGI ROZWOJU KAPITALIZMU

Analizę przyczyn, przez które społeczeństwo angielskie doszło do formy kapitalistycznej, rozpoczyna Leon Winiarski od analizy historycznej okresu poprzedzającego kapitalizm sięgając piętnastego stulecia, a więc stosunków feudalnych. Okres ten charakteryzował się przemianami form gospodarowania (od gospodarstwa małego do gospodarstwa wielkiego)

i odpowiadających im strukturom społecznym (od pluralizmu struktur społecznych do klas antagonistycznych). „Piętnasty wiek był w Anglii okresem drobnej produkcji, rzemiosł, cechów i chłopskiego gospodarstwa, których fundamentem była wolność osobista i bezpieczeństwo własności prywatnej” (s. 4). Obok grupy chłopów i rzemieślników Winiarski wyróżniał tu jeszcze właścicieli wielkich obszarów (gospodarstwa lordowskie lub kościelne), dzierżawców i najemników oraz płatne drużyny najemników wojskowych. Główną kategorią analizy stosunków panujących w XV w. uczynił chłopów, dzierżawców, rzemieślników i najemników. Chłop wytwór swej pracy zachowywał przeważnie dla siebie, dzierżawca był właścicielem nakładu i produktu (płacił tylko daninę). Najemnik ze względu na otrzymywane uposażenie materialne zajmował, zdaniem Winiarskiego, tę samą pozycję co grupa rzemieślników czy chłopów. „Wtedy nawet najemnik [...] był niezależny, gdyż środki produkcji były dla każdego dostępne i mógł w każdej chwili stać się drobnym producentem” (s. 8 - 9). Podobnie przedstawiała się sytuacja z rzemieślnikiem, który zajmował pozycję społeczną podobną do chłopca, niezależnie czy był właścicielem warsztatu, czy też uczniem. Ten drugi, podobnie jak najemnik w rolnictwie, w każdej chwili mógł stać się właścicielem środków produkcji. Te grupy ludzi opierały swą egzystencję nie tylko na wolności osobistej i bezpieczeństwie własności prywatnej, ale też przez łatwość dostępu do środków produkcji. „Ponad nimi stali baronowie ze swym najemnym żołdactwem, kościół ze swymi posiadłościami i król; kupiectwo było jeszcze w zarodku, jakkolwiek potężniało już pod koniec tego wieku” (s. 5).

Szesnaste stulecie charakteryzuje Winiarski jako okres zasadniczych zmian w strukturze społecznej i gospodarczej Anglii. Proces ten można krótko scharakteryzować w sposób następujący:

- 1) ROZWÓJ WIELKIEJ WŁASNOŚCI ZIEMSKIEJ
 - a) rozwój hodowli owiec
 - b) zwolnienie najemników (hodowla wymaga mniej rąk do pracy)
 - c) zabór ziem gminnych (państwiska) wywłaszczanie chłopów z ich własnej ziemi
 - d) innowacje techniczne w rolnictwie
 - e) konfiskata dóbr kościelnych i przekazanie ich wielkiej własności

- 2) ROZWÓJ KUPIECTWA I RĘKODZIELNICTWA (KONCENTRACJA ŚRODKÓW PRODUKCJI)
 - a) otwarcie nowych rynków zbytu
 - b) spadek cen chleba i innych produktów
 - c) wzrost „gospodarstw większych” (w sensie organizacji pracy i produkcji) — koncentracja zakładów rzemieślniczych — prosta kooperacja
 - d) wzrost cen i spadek płac najemnika

<p>3) POWSTANIE
NOWOCZESNEJ PRACY
NAJEMNEJ</p> <p>a) oderwanie chłopów i rzemieślników od środków produkcji</p> <p>b) konkurencja poprzez ceny — upadek drobnych gospodarstw chłopskich i rzemieślniczych</p> <p>c) wzrost cen — pauperyzacja chłopów i rzemieślników — włączęgostwo — prawa przeciw włączęgostwu i prawa o pracy — spadek płac</p> |
|---|

Przedstawione wyżej trzy procesy ekonomiczne mają oddać sposób analizy dokonanej przez Winiarskiego. Te trzy procesy wzajemnie na siebie zachodzące, odpowiadają trzem wyróżnionym przez niego strukturom społecznym: 1) „kapalistycznego farmera”, 2) „kupca i rękodzielnika kapitalisty”, 3) „najemnego robotnika” (zob. s. 12 - 16). Proces ten, trwający do XVIII w., zostaje uwieczniony przejściem Anglii do stosunków kapitalistycznych. A więc cechami charakterystycznymi tego okresu będzie powstanie nowych form produkcji, zdążających stale do „gospodarstwa wielkiego” poprzez koncentrację środków produkcji (ziemi, kapitału handlowego i zakładów rzemieślniczych w manufaktury), poprzez początkowo prostą, później coraz bardziej złożoną kooperację oraz powstanie nowych struktur społecznych odpowiadających tym formom.

O ile w XV w. stosunki własności odpowiadały stosunkom produkcji: każdy producent był właścicielem środków produkcji i „wyzysku być nie mogło” (s. 15), o tyle później następuje zmiana: jednostką pracy stają się grupy, a nie jednostka, robotnik w manufakturze „nie ma nic co mógłby nazwać wytworem swej pracy” (s. 15). Wytwarzanie więc dla siebie i na prostą wymianę przekształca się w wytwarzanie dla rynku i zysku. Wiek XVIII przynosi Anglii zupełne ustanowienie kapitalizmu: znaczną koncentrację środków produkcji (powstanie fabryk, rozwój maszyn czyni z robotnika „już nie maszynę a cząstkę maszyny”), upowszechnienie kapitalistycznych stosunków w rolnictwie oraz powstanie dwóch antagonistycznych klas: właścicieli kapitalistów i robotników najemnych.

Tak więc według Winiarskiego upowszechnione w XVIII w. i panujące w XIX w. stosunki kapitalistyczne spowodowały podział społeczeństwa na „burżazję koncentrującą całe środki wytwarzania i proletariat,

nie posiadający nic prócz siły roboczej. Następuje okres produkcji opartej na podziale pracy, okres produkcji towarowej. Fundamentem jej jest wyzysk siły roboczej, nadwartość [powstająca — J. L.] z różnicy pomiędzy wytworem pracy a płacą roboczą" (s. 17). Charakteryzując gospodarkę kapitalistyczną Winiarski wymienia za Marksem najważniejsze jej cechy, czyni to jednak w sposób uproszczony (zob. s. 17-23), kładąc główny nacisk na organizację produkcji i rynku. Uważa, iż w gospodarce kapitalistycznej nie ma żadnego planowania w skali ogólnospołecznej, panuje chaos i anarchia spowodowane dążnością do zysku. Natomiast w skali poszczególnych przedsiębiorstw w XIX w. elementy planowości i organizacji wzrastają, spowodowane także chęcią zysku. I z tego powodu wzrasta stale produkcja, ale jednocześnie w znacznie mniejszym stopniu wzrasta chłonność rynku w skali wewnętrznej. W skali międzynarodowej powstaje konkurencja i w konsekwencji powstają kryzysy nadprodukcji (powtarzające się w Anglii w okresach dziesięcioletnich).

Okres, w którym Winiarski pisał swą pracę (1889) jest dla niego czasem rozwoju wielkich „kapitalistycznych gospodarstw” (w znaczeniu przedsiębiorstw), w których proces wytwarzania jest w pełni uspołeczniony. Brak natomiast uspołecznienia środków produkcji, podziału i spożycia dóbr, a kryterium tego uspołecznienia powinno opierać się na potrzebach ludzkich. Powstający w związku z tym antagonistyczny podział na klasy wyzyskiwane i wyzyskiwaczy musi być zlikwidowany. „Kapitalistyczna produkcja, skupiająca masy proletariatu, wytwarza własną siłę, która ująwszy władzę polityczną, przekształci środki produkcji na własność państwową i w ten sposób zniesie wyzysk, anarchię w produkcji, kryzysy i zetrze antagonizmy klasowe” (s. 22). Koncepcja przejęcia władzy politycznej przez proletariatu jest jednak inna od koncepcji marksowskiej, opierająca się głównie na przesłankach organizacji politycznej społeczeństwa, zwłaszcza zaś istotne znaczenie posiada tu teoria państwa. Sprawa robotnicza jest zatem dla Winiarskiego nieodłącznie związana z organizacją polityczną społeczeństwa, z formami funkcjonowania państwa, partiami i ruchami politycznymi proletariatu.

II. ORGANIZACJA POLITYCZNA SPOŁECZEŃSTWA BURŻUAZYJNEGO

Rozwój stosunków ekonomicznych, który został przedstawiony przez Leona Winiarskiego na przykładzie rozwoju społeczeństwa angielskiego, prowadzi do nowego typu społeczeństwa, które ma charakteryzować się zorganizowaniem produkcji według potrzeb wszystkich ludzi i które ma doprowadzić do emancypacji jednostki ludzkiej (zob. s. 41 - 42). Każde społeczeństwo ludzkie dąży do tej nowej formy organizacji społeczno-ekonomicznej w sposób następujący: „Wzrastająca coraz bardziej, dzięki rozwojowi kapitalizmu, klasa robotnicza, ujmie w swą dłoń władzę polityczną i użyje jej jako środka do nowego zorganizowania stosunków

ekonomicznych i społecznych. Twierdzenie to przypuszcza oczywiście, iż władza polityczna [podkreślenie moje — J. L.] jest właśnie najpotężniejszą dźwignią, za pomocą której społeczna produkcja zostaje zorganizowana i prowadzi nas koniecznie do roztrząsania kwestii o stosunku ekonomii do polityki" (s. 42). Wzajemne relacje pomiędzy tymi dwiema kategoriami uwidaczniają się w teorii państwa.

1. TEORIA PAŃSTWA

Winiarski krytykuje koncepcję państwa przedstawioną przez Engelsa, zarzucając jej jednostronność i ograniczony charakter. Stwierdzenie Engelsa, iż „państwo jest organizacją klasy panującej, służącą do eksploatacji klas pracujących” rozszerza własną definicją. Uważa, że podział społeczeństw na klasy pojawił się „nie w tym celu, by eksploatacja była możliwa, ale dlatego, iż był on niezbędny dla rozwoju wydajności pracy i dla jej organizacji. Ponieważ wszakże cel ten mógł być dopiętym tylko w drodze eksploatacji, więc istota państwa jako organizacji klas panujących, tylko pośrednio odpowiada powyższemu określeniu Engelsa” (s. 42). Winiarski uważa, że państwo powstaje i istnieje jako ekonomiczna konieczność rozwoju wydajności pracy i jej organizacji. W społeczeństwach pierwotnych, żyjących w „komunizmie ekonomicznym i rodzinnym” państw nie było. Brak w nich było jakiegokolwiek władzy, a praca była bardzo mało wydajna i nie była zorganizowana. Podział na klasy pojawił się jako rezultat uświadomienia „walki o byt”, a te grupy ludzkie, „które go u siebie wprowadziły, miały więcej szans na utrzymanie się w tej walce przy życiu, niż te, które zachowały u siebie pierwotną równość” (s. 43).

Winiarski wyróżnia następujący podział na klasy: 1) klasa panujących i poddanych i 2) klasa eksploatujących i eksploatowanych. Od tego momentu ludzkość przechodziła przez wszystkie wyróżnione formy poddaństwa: niewolnictwo, pańszczyznę i stosunki najemne. We wszystkich tych formach klasa panująca i eksploatująca była właścicielem środków wytwarzania i organizatorem pracy produkcyjnej, zgodnie z wymogami techniki danego okresu. Klasy panujące organizowały pracę swoich poddanych w dwojaki sposób: 1) poprzez indywidualną inicjatywę swoich członków (np. pan feudalny organizował pracę na swych włościach, a kapitalista w swej fabryce), 2) za pomocą specjalnie wyłonionych organów, które organizują pracę tam, gdzie nie wystarcza indywidualna inicjatywa. Organy te realizują dwa typy funkcji: ekonomiczną i prawno-polityczną. Przykładem realizacji pierwszej funkcji jest dla Winiarskiego „bicie monety, budowanie dróg i gmachów publicznych, mniej lub bardziej bezpośrednia ingerencja w dziedzinie produkcji w formie cechów, giełd, ustanawiania ceł, polityki protekcyjnej, merkantylnej itd.” (s. 44). Drugi typ funkcji uwarunkowany jest „przez konieczność ekonomiczną

i zmieniając się w zależności od zmian i postępów w rozwoju techniki, stanowią niezbędny element organizacji pracy" (s. 44). Tak więc sposoby organizacji produkcji przez klasę panującą służą Winiarskiemu do określenia państwa. Uważa, iż „cała ta suma specjalnych organów prawno-politycznych i ekonomicznych, [wyodrębnionych — J. L.] z łona klasy panującej dla organizacji i wytwarzania w tych dziedzinach, gdzie indywidualna inicjatywa nie wystarcza, stanowią państwo" (s. 44). Jak więc widać granica, jaka przebiega pomiędzy dwoma typami organizacji pracy (indywidualną i pomocą specjalnych organów) nie jest stała. Podobnie płynna granica występuje pomiędzy realizacją obu funkcji: ekonomicznej i prawno-politycznej. W okresach rozkwitu danej formy produkcji realizacja funkcji ekonomicznej przez państwo była ograniczona, natomiast w okresach przejściowych znacznie wzrastała rola ekonomiczna państwa. Głównym kryterium przesądzającym o jej przebiegu stanowi dla Winiarskiego rozwój techniki, który powoduje zmiany w sposobach organizacji pracy, a co za tym idzie zmiany w strukturze społecznej. W takim momencie pojawia się klasa społeczna, która takich zmian ma dokonać. „Klasa ta jest zazwyczaj uciskana, eksploatowana, toteż ona upatruje swe wyzwolenie w zastosowaniu nowych sposobów organizowania pracy, odpowiednich do nowych wymagań techniki" (s. 47). Proces ten dokonuje się dwojako: 1) pod naciskiem tej klasy, klasa panująca czyni ustępstwa w organizacji pracy (zmiana stosunków ekonomicznych i związanych z nimi stosunków prawno-politycznych), albo 2) klasa uciskana przy pomocy przewrotu przejmuje władzę polityczną i organizuje pracę. Przy czym należy zaznaczyć, że pojęcie władzy politycznej nie jest tożsame z władzą administracyjną. Władza polityczna to dla Winiarskiego zdolność organizowania pracy, natomiast władza administracyjna jest formą władzy politycznej i z reguły musi się do niej dostosować. O ile w dawnych formach wytwarzania władza polityczna mogła być zdecentralizowana ze względu na ograniczony zasięg terytorialny „gospodarstwa produkcyjnego", to w miarę rozwoju techniki i związanych z nią form organizacyjnych pracy produkcyjnej, władza staje się coraz bardziej scentralizowana (zob. s. 49 - 52).

2. ORGANIZACJA POLITYCZNA SPOŁECZEŃSTWA ANGIELSKIEGO

Aby bardziej unaocznić sposób podejścia teoretycznego L. Winiarskiego, warto przedstawić zastosowanie kategorii tej teorii do analizy rozwoju społeczeństwa angielskiego.

Średniowieczne gospodarstwo angielskie nie wymagało wielkich form organizacji pracy. Wielka liczba właścicieli drobnych gospodarstw nie potrzebowała organizacji pracy za pomocą powołanych do tego organów. Podobnie panowie feudalni, ze względu na poziom techniki, mogli sami organizować pracę na swych ziemiach. Tak samo w mieście właścicielom

drobnych warsztatów nie były potrzebne, poza cechami, specjalne organy zapewniające organizację pracy (zresztą cechy tej funkcji nie realizowały). Tak więc w średniowiecznej Anglii można spotkać, według Winiarskiego, dwojakiego rodzaju decentralizację: polityczną i administracyjną. Polityczną dlatego, że poszczególne prowincje posiadały dużą autonomię w stosunku do centrum, co znajdowało wyraz w decentralizacji administracyjnej, administracji mocno rozproszonej po prowincjach, stanowiącej często małe centra prowincjonalne. W związku z tym władza administracyjna, a często i władza polityczna, jako niezbędne organy regulowania produkcji, miały ograniczony zasięg do danej miejscowości lub prowincji (s. 50). Podział klasowy, jeśli zastosować kryterium Winiarskiego, cechował się dużym pluralizmem, brak było w pełnym tego słowa znaczeniu klas antagonistycznych, gdyż dostęp do własności środków produkcji był stosunkowo łatwy i łatwe było przechodzenie z jednej grupy społecznej do drugiej (zob. s. 8 - 9). Władza polityczna była więc rozproszona, klasy panujące organizowały pracę głównie przez indywidualną inicjatywę swych członków. Państwo zaś realizuje w związku z tym swą drugą funkcję — funkcję prawno-polityczną, przyjmując oczywiście interpretację Winiarskiego.

Następne stulecia zmieniają tę sytuację w społeczeństwie angielskim. Wraz z rozwojem burżuazyjnych form produkcji zmienia się w następnych stuleciach charakter państwa angielskiego. Zwiększenie znaczenia organizacji pracy wymaga już nie tylko zwiększenia jego funkcji polityczno-prawnej, ale także realizacji ekonomicznej funkcji państwa. Stulecia XVI - XVIII stanowią, według Winiarskiego, okres przejściowy dla społeczeństwa angielskiego, w którym to zgodnie z jego teorią wzrasta rola państwa nie tylko w sferze politycznej, ale także w sferze ekonomicznej. Zgodnie z tym pojawia się klasa, która musi dokonać zmian w procesie organizacji pracy zgodnie z własnym interesem i która przejmuje w tym celu władzę polityczną. W konsekwencji powstaje taki kształt państwa, który poprzez realizację swych funkcji zapewnia nową organizację pracy nowej klasie panującej. Rzeczywiście okres analizowany przez Winiarskiego odpowiada tym założeniom. Właśnie wtedy formuje się nowa klasa panująca — klasa burżuazji — która zmienia organizację pracy. W tym też czasie burżuazja odbywa walkę z władzą polityczną z przedstawicielami porządku feudalnego. Wydaje się, iż przejście władzy nastąpiło pod stopniowym naciskiem nowej klasy, a klasa dotychczas panująca czyniła ustępstwa w organizacji pracy (zmiana stosunków ekonomicznych i związanych z nimi stosunków polityczno-prawnych), a więc w pierwszy wyróżniony przez Winiarskiego sposób (zob. s. 47). Trudno bowiem mówić w tym przypadku o jakimś radykalnym przewrocie. Wynikiem tego jest utrata w XVIII w. wpływów politycznych monarchy i panów feudalnych z nim związanych i uformowanie monar-

chii konstytucyjnej, gdzie władza polityczna należała do nowej klasy panującej: burżuazji. Mimo wszystko jednak, jeżeli władza polityczna należała do burżuazji, co było dla Winiarskiego spowodowane koniecznością powstawania wielkiego gospodarstwa kapitalistycznego, struktura administracyjna państwa w XIX w. odpowiadała jeszcze stosunkom feudalnym. Dopiero reforma municypalna z 1888 r. zastąpiła średniowieczny samorząd lokalny nowymi formami dostosowanymi do nowej władzy politycznej.

Winiarski uważa, iż rozwój polityczny klas jest uwarunkowany ich rozwojem społecznym i ekonomicznym, który ma charakter pierwotny. Arystokracja i jej system polityczny upadły dlatego, że nie podążyły za rozwojem ekonomicznym, gdy burżuazja wyzwoliła potężne siły wytwórcze. Tymczasem rozwój stosunków ekonomicznych i społecznych zaczął wyprzedzać system polityczny burżuazji. Nową klasą, która miała by spełniać swą misję dziejową, podobnie jak w przeszłości burżuazja, jest klasa robotnicza. Rozwój ruchu robotniczego w społeczeństwie angielskim unaocznia, iż dopiero w końcu XIX w. zaistniały, zdaniem Winiarskiego, możliwości przejścia do wyższej formy gospodarki — socjalizmu.

III. RUCH ROBOTNICZY I WARUNKI PRZEJŚCIA DO SOCJALIZMU

Zwracając uwagę na pierwsze wystąpienia robotnicze Winiarski kładzie nacisk na fakt, że były one wystąpieniami świadomymi, ale nie „uświadomionymi”. Były świadome dlatego, że stanowiły wystąpienia tej samej klasy, ale bez „uświadomienia” celu i zrozumienia istoty walki. Stąd właśnie na przykład wystąpienia „ludystów” związane z niszczeniem maszyn, którzy „nie pojmowali, że przyczyną nigdy nie jest maszyna, lecz jej zastosowanie” (s. 24). Klasa robotnicza nie mogła stanąć samodzielnie w walce z burżuazją na początku XIX w., nie posiadała bowiem partii z programem. Dlatego też często obietnice poprawy warunków życia całkowicie jej wystarczały. Stąd pojawił się ruch zawodowy, którego celem było: 1) zdobycie dla robotników wyższej płacy i krótszego czasu roboczego, 2) kształcenie i wspieranie robotników. Formami działalności związków zawodowych były 1) strajki, sądy polubowne i 2) kluby, kasy zabezpieczające itp. Związki zawodowe są dla Winiarskiego związkami 3amopomocy i nawet wysuwane w pewnych momentach XIX w. programy polityczne były tylko środkiem do realizacji przyjętych przez nie celów. Tym niemniej w trakcie ich działalności są elementy pozytywne na przykład wywalczenie praw fabrycznych, czy jak w ruchu „czartystów” projekt zorganizowania strajku generalnego, co świadczyło, zdaniem Winiarskiego, o powstawaniu „uświadomienia” ogólnych interesów klasy robotniczej. Rozwój jednak przemysłu jeszcze większy w drugiej połowie

XIX stulecia spowodował, iż nastąpiło polepszenie warunków życia robotników, jednak nieproporcjonalnie w stosunku do polepszenia bogactw burżuazji. Sprawilo to, iż ruch robotniczy posiadał w dalszym ciągu charakter związkowy o charakterze jeszcze bardziej ugodowym niż poprzednio. Jest to jednak bardzo krótki okres przejściowy, wynikający z uprzywilejowania gospodarki angielskiej wobec gospodarki światowej, a tym samym uprzywilejowania angielskiej klasy robotniczej wobec światowej klasy robotniczej. Z chwilą jednak, gdy to uprzywilejowanie zacznie zanikać, Winiarski uważał, że proces ten zaczął się w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, powstaną warunki do tworzenia się „uświadomionego” ruchu robotniczego, którego celem będzie dokonanie przewrotu. Wcześniej bowiem było to niemożliwe, dlatego że „konieczność historyczna”, a więc warunki ekonomiczne nie pozwalały na to. W końcu XIX stulecia „materialne warunki przewrotu już istnieją” — pisał Winiarski. Postuluje więc przekształcenie związków zawodowych w robotniczą partię polityczną, której zadaniem miałyby być przygotowanie warunków przewrotu, a następnie przejęcie władzy. Dokładniej jednak nie określa, w jaki sposób przewrót ten miałby być dokonany.

Rozwój kapitalizmu powoduje wzrost i umocnienie klasy robotniczej. A więc celem tej klasy jest przejęcie władzy politycznej w celu nowego zorganizowania stosunków społecznych i ekonomicznych. Miałyby się to dokonać przez zorganizowanie produkcji według potrzeb ogółu. Winiarski twierdzi, że nowa organizacja produkcji miałyby polegać na obliczeniu potrzeb i środków, a następnie harmonijnym ich stosowaniu (s. 68). W związku z tym musi być przejęta przez państwo, a dokonać tego można tylko przez nacjonalizację, własność środków wytwarzania. Aby tak się stało klasa robotnicza musi mieć władzę polityczną. Winiarski zdaje sobie sprawę, że cała ludność nie dzieli się tylko na dwie klasy antagonistyczne: robotników i burżuazję, dostrzega bowiem także warstwy pośrednie: chłopstwo, rzemieślników i drobną burżuazję. Uważa jednak, że w walce klasy robotniczej o władzę polityczną tylko chłopstwo może być orężem wykorzystanym przez robotników. Pozostałe warstwy pozostaną jednak na uboczu, a w miarę rozwoju nowych stosunków społeczno-ekonomicznych warstwy pośrednie zaczną zanikać.

Według Winiarskiego przeprowadzenie przewrotu musi być poprzedzone walką o pewne reformy socjalne. Z jednej strony polepszające byt proletariatu, a z drugiej — przygotowujące grunt do nowej formy społeczeństwa. Wśród takich reform wylicza jeszcze Winiarski większe scentralizowanie władzy politycznej (zniesienie Izby Lordów), powszechne prawo wyborcze, powszechną i bezpłatną edukację, nacjonalizację ziemi, którą należy przekazać asocjacom robotniczym, skrócenie czasu pracy, co pozwoli pracować także bezrobotnym. L. Winiarski wskazuje także na dążenie do tworzenia wielkich fabryk o wysokim stopniu mechani-

zacji, co pozwoli w przyszłości łatwiej przejąć je przez władzę robotniczą. Taka sytuacja pozwoli prędzej dokonać przewrotu i przejęcia władzy przez klasę robotniczą.

Na podstawie lektury pracy Leona Winiarskiego *Stosunki społeczne w Anglii* można pokazać pewne cechy charakterystyczne jego postawy ideologicznej. Otóż deklarował się przez cały czas jako zwolennik teorii Marksa, cechy jego twórczości pozwalają ustalić, jakiego typu marksizm prezentował.

1) Zakładał, że proces dziejowy jest procesem naturalnym i koniecznym. Tendencje rozwojowe poszczególnych społeczeństw pozwalają przejść z jednej formy wytwarzania do drugiej.

2) Tendencją historyczną jest dążność do koncentracji produkcji (do „wielkiego gospodarstwa”).

3) Rozwój kapitalizmu uruchomił „naturalną” tendencję procesu dziejowego do socjalizmu.

4) Ruch ku socjalizmowi zakłada ekonomiczną i polityczną walkę proletariatu.

5) Zdobycie władzy politycznej przez klasę robotniczą jest najważniejszą czynnością w drodze do socjalizmu (nie określa jednak charakteru przewrotu: rewolucja czy przejście parlamentarne władzy).

6) Postęp techniczny jest czynnikiem decydującym w określaniu przemian struktur społecznych, ekonomicznych i w konsekwencji instytucji politycznych.

7) Socjalizm zakłada państwową własność środków produkcji, co spowoduje automatyczne zniesienie wyzysku i nierówności.

8) Jedynie klasa robotnicza może dokonać przejścia do socjalizmu, ale musi być zorganizowana w partię polityczną. Droga do utworzenia partii prowadzi najczęściej przez ruch związkowy,

FROM HISTORY OF POLISH SOCIOLOGY — THE IDEA OF SOCIAL
DEVELOPMENT BY LEON WINIARSKI

S u m m a r y

Scholarly work of Leon Winiarski, the nineteenth century Polish sociologist is generally not much known. He was a member of a mechanistic and energetic trend in sociology. Before he formulated his theoretical generalizations in this scope he was interested in the problems of social development. „Social Relations in England”, one his earlier works, published in 1889, is of a particular importance. It began the emigrational library edition of "European Review",

In this work L. Winiarski discusses pathways of development of English capitalism, political organizations and a question of English working class. The choice of English society is explained by its model character. L. Winiarski's reasoning is grounded on a claim that historical process has a natural and necessary charac-

ter. Development tendencies of particular societies allow for a transition from one form of production to another. A trend of production concentration (forming a „great enterprise”) is a natural historical propensity. According to Winiarski the expansion of capitalism had triggered a natural tendency of historical process towards socialism. This trend implies the economical and political strife of the working class, gaining power by this class is the most important act on the way to socialism. The sociologist however does not state expressly the character of power transition be it by means of revolution or parliamentary change. Progress of technology is considered to be a core element in socio-economic changes and consequently, in transformation of political institutions. Transition to socialism can only be accomplished by the effort of the working class which is organized in a political party. The way to create the party is through trade unions' work.